



КОРОЛЬОВ
Анатолій Григорович,
канд. вет. наук,
докторант ДНСГБ УААН
(м. Київ)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ВЕТЕРИНАРІЇ НАРКОМЗЕМУ УРСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Представлені відомості про роботу інституту в умовах евакуації і в період окупації м. Харкова німцями. Евакуйовані співробітники інституту продовжували працювати на базі ВІЕВ у м. Москві і Саратовській науково-дослідній ветеринарній станції в м. Саратові. 37 співробітників інституту були учасниками війни. Ті співробітники, що повернулися з війни, внесли великий вклад у післявоєнне становлення інституту.

Представлены сведения о работе института в условиях эвакуации и в период оккупации г. Харкова немцами. Эвакуированные сотрудники института продолжали работать на базе ВИЭВ в г. Москве и Саратовской научно-исследовательской опытной ветеринарной станции в г. Саратове. 37 сотрудников института были участниками войны. Вернувшиеся с войны сотрудники внесли большой вклад в послевоенное восстановление института.

Data on work of institute in conditions of evacuation and during occupation Harkova are presented by Germans. The evacuated employees of institute continued to work on the basis of Veterinary Institute in a to Moscow and the Saratov research skilled veterinary station in a Saratov. 37 employees of institute were participants of war. The employees who have come back from war have brought the big contribution to post-war restoration of institute.

Діяльність інституту в евакуації

Постановка проблеми. У даній статті викладений маловідомий матеріал про діяльність першого наукового закладу з ветеринарної медицини в Україні – Українського інституту експериментальної ветеринарії Наркомзему УРСР у роки Великої Вітчизняної війни.

Формування цілей статті. Показана діяльність співробітників інституту в евакуації, окупованому німцями Харкові, а також на фронтах війни.

Виклад основного матеріалу. Ще до того, як нависла пряма загроза окупації міста Харкова німецькими військами, був складений список

співробітників Українського інституту експериментальної ветеринарії і опис найбільш цінного устаткування, приладів, інструментів для евакуації в місто Саратов.

Багато наукових підрозділів обмежили списки евакуйованого устаткування лише самою необхідною для роботи кількістю предметів. І все ж загальний об'єм підлягаючого евакуації виявився вельми значним (42 ящика). Крім цього, 29 предметів устаткування були передані в розпорядження ветеринарної служби Південно-Західного фронту.

Із-за ускладнень, що виникли на залізничних станціях процес евакуації затягнувся в часі, непередбачено змінилися маршрути. Кінцевим пунктом проходження вантажів, нарешті, було визначено місто Фрунзе.

Однак цей план був дещо змінений. Згідно з останніми приписаннями, відповідальними за транспортування евакуйованого майна І. П. Лисенко, І. М. Гладенко і А. А. Кваша одержали розпорядження супроводжувати вантаж за маршрутом Харків – Ворошиловград – Свердловськ. Друга частина майна в кількості 39 найменувань була відправлена в місто Фрунзе.

Вантаж, відправлений у місто Свердловськ, дійшов тільки до Сталінграда. Тут 6 лютого 1942 року упаковані раніше 42 дерев'яні ящики були здані І. П. Лисенком у Сталінградський Облветснабторг на зберігання. Подальша доля евакуйованого майна невідома. Можна припустити, що воно загинуло за час оборонних боїв за місто Сталінград.

Робота інституту при евакуації здійснювалась у складних умовах. Війна розкидала евакуйованих співробітників: І. М. Гладенко виїхав до Узбекистану; частина співробітників, відряджених на боротьбу з ящуром, ще до вступу німців у Харків, залишилося на окупованій території Ворошиловградської і Сталінградської областей. Адміністрація і деякі вчені інституту встигли евакуюватися з Харкова згідно з розпорядженням у місто Саратов. Ця група вчених, яка прибула в Саратов і розмістилася на базі Саратовської науково-дослідної ветеринарної станції з 17 лютого 1942 року, офіційно представляла інститут в евакуації. Тут працювали І. А. Артюх, І. І. Лукашов, І. Й. Кулеско,

І. П. Лисенко. М. Й. Серeda виїхав у Москву в ВІЕВ. Туди ж пізніше приїхали І. Й. Кулеско і І. М. Гладенко.

По суті діяльність інституту у період війни не припинялася. Планування досліджень проводилося саратовською групою вчених. Про це, зокрема, свідчать протоколи нарад наукових співробітників евакуйованого інституту і тематичні плани. Один із документів, що зберігся, приводиться нижче (табл. 1).

Таблиця 1.

Тематичний план Українського інституту експериментальної ветеринарії

№	Назва теми, виконавці, строки	Обґрунтування теми	Очікувані результати
1	Широкий досвід вакцинації свиней проти чуми. Кандидат ветеринарних наук Кулеско І.Й. Почато 1.07.1942 р. Закінчено 31.12.1943 р.	У лабораторних і виробничих умовах показав добрі результати новий метод запобіжних щеплень проти чуми свиней. Для його впровадження необхідна постановка широких виробничих дослідів у неблагополучних по чумі господарствах.	Упровадження нового методу вакцинації дозволить відмовитися від небезпечних в епізоотичному відношенні симультанних щеплень і забезпечить зниження затрат на обробку свиней при цьому захворюванні.
2	Широкий досвід вакцинації великої рогатої худоби проти ящуру. Кандидат ветеринарних наук Кулеско І.Й. Почато 1.07.1942 р. Закінчено 31.12.1943 р.	Результати обробки худоби проти ящура в Саратовській області показали, що застосовувані методи вакцинації являються недосконалими. Для уточнення питань дозування і умов зберігання вакцин необхідна постановка більш широких дослідів у лабораторних і виробничих умовах.	Постановка широкого дослідів дозволить уточнити умови проведення вакцинації і визначити практичну ефективність проти ящурних обробок вузагальному комплексі заходів боротьби з ящуром.
3	Дослід застосування анти ретикулярної цитотоксичної сироватки. Науковий співробітник Лисенко І.П. Почато 1.07.1942 р. Закінчено 31.12.1943 р.	Запропонований новий метод одержання лікувальної і діагностичної сироватки, яка вигідно відрізняється від раніше застосованих. Для впровадження його в практику необхідне проведення лабораторно-виробничого випробування .	Розроблений метод дозволить одержати сироватки в 4-5 разів більш шактивні і в більш короткі строки.
4	Вивчення епізоотичного стану і організація ветеринарно-санітарних заходів у ДПР, евакуйованих з України. Кандидати ветеринарних наук: Жованик П.М., Дорошко І.М., Бойко А.К.; наукові співробітники: Форт ушний В.О., Батюк І.Т. Почато 1.07.1942 р. Закінчено 31.12.1943 р.	Пересування поголів'я ДПР УРСР і розміщення його в нових місцях створило загрозу розповсюдження серед худоби бруцельозу, туберкульозу та інших захворювань. Для запобігання цієї загрози необхідно вивчити епізоотичну ситуацію в стадах і розробити відповідні ветеринарно-санітарні заходи.	Запобігання розповсюдження серед поголів'я ДПР УРСР бруцельозу, туберкульозу та інших заразних захворювань.
5	Вивчення засобів хімічного захисту для тварин. Наукові співробітники: Серeda М.Й., Гладенько І.М. Почато 1.07.1942 р. Закінчено 31.12.1943 р.	Тема проробляється на базі ВІЕВ	Закрита тематика.

Учені, які зібралися в місті Саратові, представляли адміністративне ядро інституту і, позбавлені експериментальної бази, не могли виконувати повноцінних наукових досліджень. Продуктивно працювали лише співробітники інституту, які виїхали до Всесоюзного інституту експериментальної ветеринарії (місто Москва).

Тут кандидат ветеринарних наук М. Й. Середа і старший науковий співробітник І. М. Гладенко працювали за проблемою ветеринарно-хімічного захисту тварин.

У дуже важких умовах війни і евакуації працював кандидат ветеринарних наук І. Й. Кулеско. Не зважаючи на недостачу засобів і тварин, а часто й елементарних господарських можливостей, він у роки війни виконав основну роботу зі створення першої в СРСР вакцини проти чуми свиней. Уже в кінці війни, у 1944-1945 роках, вакцина була прийнята до виробництва. Його життя в цей період було взірцем діяльності вченого в складних умовах воєнного часу. Природно, що така робота могла б виявитися невиконаною, якщо б не всебічна підтримка Головного ветеринарного управління СРСР, ВІЕВа, місцевих адміністративних органів і практичних ветеринарних спеціалістів [1].

УІЕВ у період німецької окупації

Війна й окупація нанесли величезні збитки інституту, але вони могли б бути набагато більшими, якби б не ряд обставин.

Не можна сказати, що, від'їжджаючи з інституту перед вступом німців у місто Харків, адміністрація не думала повертатися і не здійснила хоч би мінімум можливих заходів для того, щоб зберегти матеріальну базу.

Директор інституту І. А. Артюх перед тим, як евакуюватися з Харкова, визвав до себе співробітника І. С. Манька, який не підлягав мобілізації в армію і не міг евакуюватися в тил, і дав йому доручення наступного змісту.

Доручення

У зв'язку з евакуацією інституту на основі доручення Народного Комісару Землеробства УРСР від 20 грудня 1940 року за № 39, виданого мені з правом передоручення, уповноважую Манька Івана Силевича завідувати на основі даної мені інструкції комори з усіма її матеріалами і цінностями, всіма будівлями, приміщеннями, в тому числі і житловим домом інституту, а також

холодильником і проводити при потребі наявними в розпорядженні інститути засобами мілкий профілактичний ремонт. Одночасно тов. Маньку І.С. (разом з завідуючим віварієм тов. Марченко М.І.) ставиться за обов'язок спостереження і збереження дослідних тварин, які знаходяться на території інституту.

Директор УІЕВ

Артюх (підпис)

Прийняв на збереження

Манько (підпис)

У іншому документі, який був складений у вересні 1941 року, директор інституту І. А. Артюх передає все запломбоване і опечатане сургучевою печаткою майно, інструменти, устаткування і посуд, які числися за інвентарним описом, під відповідальне збереження ветеринарному техніку – Д. І. Філатову.

У період окупації, крім осіб, указаних у дорученні, деякі співробітники інституту з різних причин не змогли евакуюватися і залишилися на окупованій території – А. І. Похил, О. С. Андронов та інші.

Окремі співробітники і їхніх сім'ї продовжували жити в жилу будинку, який був розташований на території інституту.

Працюючий в інституті з 1931 року кандидат ветеринарних наук Похил Онисим Іванович, будучи призваним в армію, попав у 1941 році в оточення. Весь період окупації знаходився в Харкові і працював фактично в якості другого директора УІЕВ і одночасно завідуючим відділу з виробництва біопрепаратів. За його ініціативою на устаткуванні, що залишилося в інституті, було відновлено виробництво ряду ветеринарно-діагностичних і біологічних препаратів. Масштаби виробництва ветеринарних препаратів були дуже незначними, але вони дозволяли працюючим в інституті співробітникам мати єдине джерело харчування для своїх сімей.

Крім дій адміністрації інституту до приходу німців, два фактори сприяли тому, що в період окупації інститут зберігся і не була розкрадена його матеріальна база. По-перше, в ньому працювала невелика група німців. Другим фактором було те, що під час окупації дійсним директором інституту, який представляв німецьку адміністрацію, був німець чеського походження, такий собі Блюментрит, який опікувався інститутом аж до відходу німців із Харкова. Дякуючи йому, удалося захистити інститут від пограбування і тим самим

зберегти залишені невивезені цінності, зокрема унікальну наукову бібліотеку. У ті важкі роки він багато допомагав службовцям інституту продуктами харчування.

І все ж головна заслуга в тому, що інститут залишився після війни не розореним і не пограбованим, по праву належним нашим співробітникам, які в найжорстокіших умовах німецької окупації зуміли перетворити інститут із покинутого і доступного для розкрадачів об'єкта в постійно діюче і корисне підприємство [2,3].

Співробітники інституту – учасники Великої Вітчизняної війни

У літописі інституту учасники Великої Вітчизняної війни займають саме почесне місце. Їх було 37 чоловік. Назвемо їхні славні імена і дати народження.

1. Андреев Євген Васильович, 1920
2. Вайнштейн Борис Григорович, 1916
3. Вовк Олександр Михайлович, 1924
4. Гладенко Іван Микитович. 1915
5. Гнатюк С.О., н.д.
6. Говоров Олександр Михайлович, 1900
7. Диренко Петро Миронович, 1918
8. Єжова Ольга Іванівна, 1918
9. Жадовець Костянтин Іванович, 1923
10. Кльосов М.Д., 1905
11. Коломієць Юрій Степанович. 1910
12. Конозенко Павло Олексійович, 1926
13. Логвинов Дмитро Денисович, 1916
14. Логвинов Микола Денисович, 1914
15. Лутохин Сергій Ілліч, 1924
16. Мажар Василь Кирилович, 1925
17. Майборода Олександр Антонович, 1907
18. Марченко Віталій Андріанович, 1910
19. Новиков Володимир Митрофанович, 1921
20. Олійник Микола Кіндратович, 1900
21. Олексієнко Федір Малафійович, 1913
22. Осетров Олексій Андрійович, 1925
23. Остапенко Павло Іванович, н.д.
24. Петренко Борис Григорович, 1902
25. Попіначенко Револьт Іполитович, 1925
26. Попова Зоя Гаврилівна, 1914
27. Рейнфельд Анатолій Костянтинович, 1903
28. Рожов Віктор Іванович, 1911

29. Сайко Олександр Авксентійович, 1924
30. Семенюк Поліна Олексіївна, н.д.
31. Скулін Ігор Михайлович, 1924
32. Соколовська Олена Наумівна, 1922
33. Тесля Андрій Юхимович, 1924
34. Фортушний Володимир Онисимович, 1904
35. Чернишов Дмитро Дмитрович, 1917
36. Чуйко Сергій Кіндратович, н.д.
37. Шмідов Павло Микитович, 1926

Примітка: н.д. – немає даних

Серед учасників війни переважали спеціалісти з вищою освітою (27), які, як правило, мали офіцерські звання, у тому числі – підполковника – 2, майора – 9, капітана – 3, лейтенантів ветеринарної служби – 13. Інші служили старшинами, ефрейторами і рядовими.

Підполковник М. Д. Кльосов служив у 2-й і 3-й діючих арміях. У кінці війни він став головним терапевтом ветеринарної служби фронту, одержав 9 бойових нагород, у тому числі два ордени «Вітчизняної війни» і орден «Червоної зірки». Після війни повернувся в УІЕВ, де працював завідуючим відділу, а з 1965 по 1971 роки заступником директора з наукової роботи.

Підполковник Д. Д. Чернишов служив у стрілецькому й артилерійському полках 13-ї армії, а пізніше інспектором ветеринарного управління армії; нагороджений орденами «Червоного Прапора», «Вітчизняної війни» II ступеня, «Червоної зірки» – двічі і медалями. Після демобілізації працював в інституті заступником директора з загальних питань.

Б. Г. Петренко з перших і до останніх днів Великої Вітчизняної війни служив у чині майора начальником армійського ветеринарного лазарету 3-ї Гвардійської армії. Нагороджений 3-ма орденами Радянського Союзу. Повернувшись після війни в інститут, він протягом 20 років (1946 – 1966 рр.) був заступником директора з наукової роботи.

З. Г. Попова зразу після закінчення аспірантури була мобілізована в армію. Вона була учасницею бойових дій у складі Сталінградського і 4-го Українського фронтів. Нагороджена орденами «Вітчизняної війни» і 6-ма медалями. Закінчила війну в чині майора. Повернувшись в УІЕВ, захистила

кандидатську, а потім і докторську дисертацію і багато років плідно займалася науковою діяльністю на посаді старшого наукового співробітника і завідуючого лабораторії гельмінтології.

Нелегко склалася воєнна доля в Є. В. Андреева, який по закінченні Московської воєнної ветеринарної академії почав воювати в якості воєнного ветеринарного лікаря окремого артилерійського дивізіону 92-ї бригади у складі Сталінградського і Степного фронтів. Потім старшим воєнним лікарем 1 гвардійського стрілецького полку 93-ї гвардійської Харківської і 337-ї дивізій у складі Степного, 2-го і 3-го Українських фронтів. Був поранений. Закінчив воєнну службу начальником ветеринарного відділу Либавської воєнно-морської бази (південний Балтійський фронт) у званні майора. Нагороджений орденом «Вітчизняної війни» II ступеня і медалями.

Майор ветеринарної служби М. К. Олійник служив у кавалерійських підрозділах Південно-Західного фронту і за видатні заслуги був нагороджений орденом Леніна і медалями. Повернувшись в інститут, працював завідуючим відділу вивчення хвороб коней і лабораторії вірусології.

Кандидат ветеринарних наук майор О. А. Майборода, який служив епізоотологом армії у складі Сталінградського, Прибалтійського, 2-го Українського фронтів, був нагороджений орденом «Вітчизняної війни» II ступеня, орденом «Червоної зірки» і трьома медалями.

Ю. С. Коломієць, який захистив кандидатську дисертацію в самий канун війни, служив майором у 104-й польовій армійській ветеринарній лабораторії, а після повернення в інститут працював ученим секретарем і завідуючим лабораторії протозоології.

Майори ветеринарної служби В. О. Фортушний, В. І. Ротов і О. М. Говоров були начальниками ветеринарних лазаретів у кавалерійських дивізіонах, спасли і вернули у стрій багато сотень хворих і поранених коней. В. І. Ротов працював багато років ученим секретарем інституту, В. О. Фортушний – завідуючим лабораторії вивчення хвороб молодняка, О. М. Говоров – завідуючим лабораторії вивчення туберкульозу.

За участь у воєнних діях на різних фронтах були удостоєні високих урядових нагород П. М. Диренко, О. М. Вовк, В. М. Новиков, К. І. Жадовець, І. М. Скулін, А. Ю. Тесля, В. К. Мажар, П. О. Конозенко.

У перший день танкістів (8 вересня 1946 року) у фронтовій газеті центральної групи військ «За честь Батьківщини» було відзначено участь у боях молодшого сержанта О. О. Сайка Від Дніпра до Праги – ось бойовий шлях відмінного розвідника-танкіста. За успішну розвідку він нагороджений чотирма урядовими нагородами.

Важку долю солдата в повному об'ємі зазнав на собі П. О. Конозенко, який 17-річним юнаком попав на фронт у 1943 році, у боях був контужений і тяжко поранений. Рідним на нього прийшла похоронка, але він вижив. Мав урядові нагороди.

Капітан ветеринарної служби Ф. М. Олексієнко обслуговував собак, які використовувалися для боротьби з ворожими танками.

Не вдалося уникнути і жертв. У числі загиблих на фронтах Великої Вітчизняної війни співробітники нашого інституту А. К. Рейнфельд, С. О. Гнатюк, Б. Г. Вайнштейн.

Повернувшись із війни, 34 співробітники інституту зразу ж включились у роботу з відбудови зруйнованого міста, приведення в порядок інститутських корпусів, з відродження ветеринарної науки в Україні.

Із них 11 бувших фронтовиків очолили важливі наукові напрямки, відділи і лабораторії. Їм були довірені посади директора інституту і його заступників. 17 учасників Великої вітчизняної війни захистили кандидатські і докторські дисертації з актуальних тем. Деякі з них по 30-40 років пропрацювали в інституті (І. М. Гладенко, Є. В. Андреев, О. М. Говоров, М. Д. Кльосов, О. А. Майборода, Ф. М. Олексієнко, М. К. Олійник, Б. Г. Петренко, З. Г. Попова, В. О. Фортушний та інші). Вони внесли великий вклад у справу розвитку й успішного виконання планів реалізації програм, направлених на підвищення ефективності ветеринарної науки.

Висновки. У день Перемоги, 9 травня, в інституті здійснюється урочисте ушанування всіх наших ветеранів Великої Вітчизняної війни. На жаль, з кожним роком їх залишається все менше. Однак вони, як і раніше, продовжують бути взірцем служіння науці і громадськості [4, 5].

Список використаної літератури

1. *Державний архів Харківської області (далі ДАХО).* – Ф. Р. 6127. – Оп. 1. – Спр. 2.
2. *ДАХО.* – Ф. Р. 6127. – Оп. 1. – Спр. 10.
3. *ДАХО.* – Ф. Р. 6127. – Оп. 1. – Спр. 34.
4. *ДАХО.* – Ф. Р. 6127. – Оп. 1. – Спр. 61.
5. *Служение ветеринарной науке.* – Х. : Золотые страницы, 2001. – 363 с.